

A TIHANYI FÉLSZIGET

★

ÍRTA

BENKÓ MIHÁLY

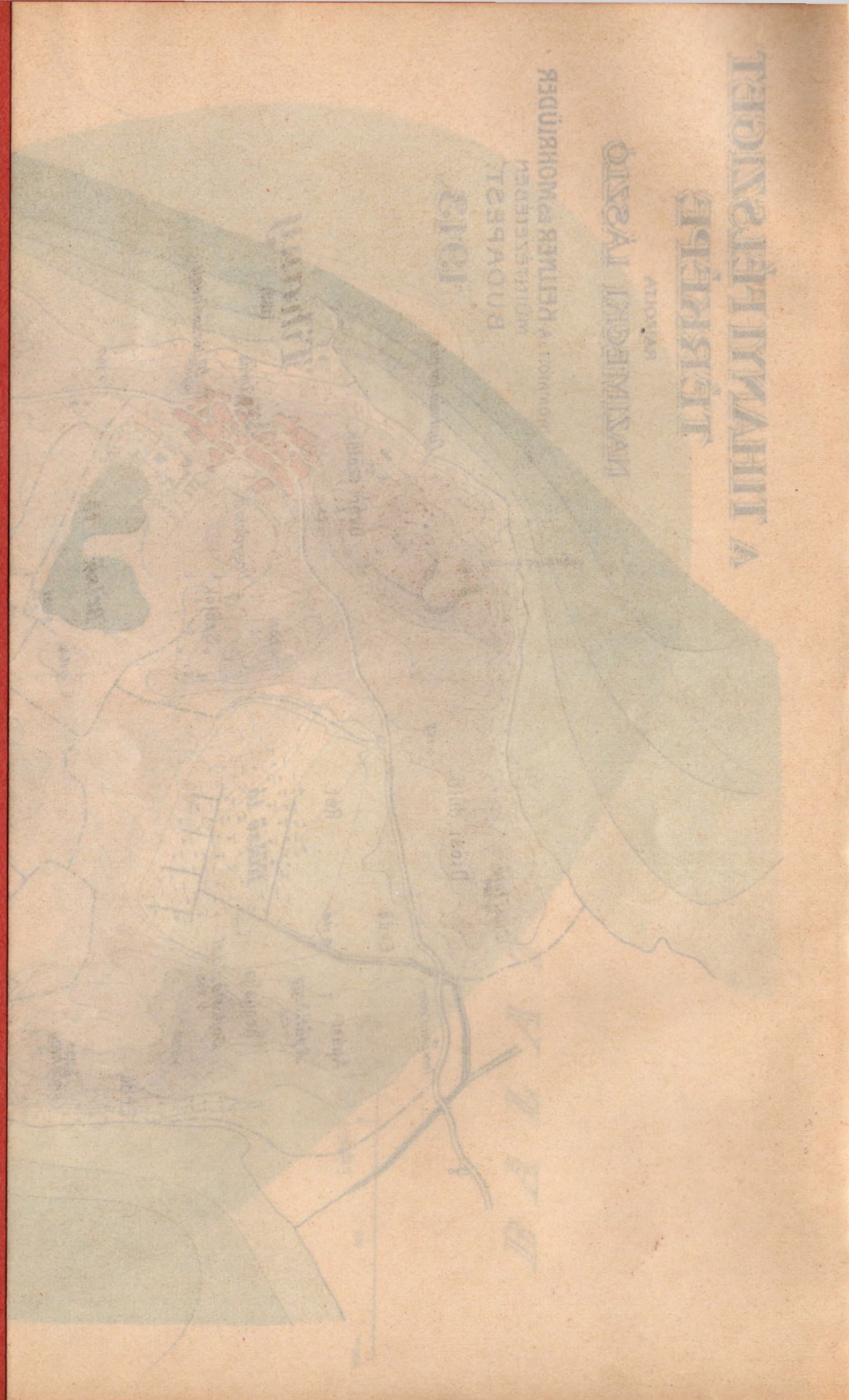
KÜLÖNLENYOMAT A «TURISTÁK LAPJA»-BÓL

TÉRKÉPPEL ÉS 8 ÁBRÁVAL

BUDAPEST, 1913

KIADJA A MAGYAR TURISTA-EGYESÜLET

Ára 40 fillér

A TIHANYI FÉLSZIGET

★

ÍRTA

BENKÓ MIHÁLY

KÜLÖNLENYOMAT A «TURISTÁK LAPJÁ»-BÓL

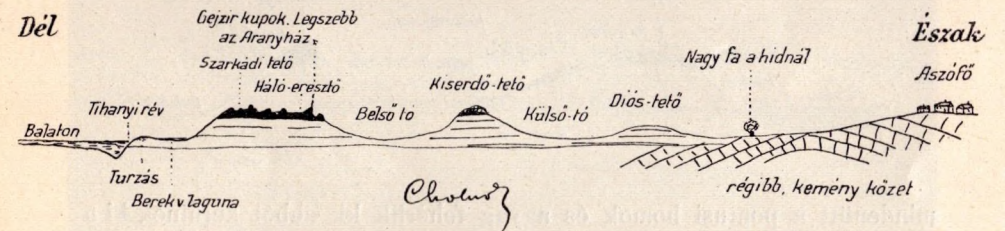
TÉRKÉPPEL ÉS 8 ÁBRÁVAL

BUDAPEST, 1913

KIADJA A MAGYAR TURISTA-EGYESÜLET

Nagyon kevesen vannak, a kik előtt a Tihany név idegen volna, de még kevesebben, a kik ismerik Tihanyt. Ennek okát abban találom, hogy a vonatkozó könyvek vagy nagyon röviden, vagy túl részletesen tárgyalják, így aztán a mit az egyik nyújt, kevés, ellenben a másiké sok, ezért a nagyközönségnek nem áll módjában megismerni. Pedig messze földön, még hazánk határán túl sem láthatunk egy helyen annyi nevezetességet, különlegességet mint itt. Különösen bennünket, magyarokat kell, hogy érdekeljen e hely, mert az itt található emlékek nagyobb része a honfoglalás és őseinknek a pogány hitről a keresztény hitre való áttérése idejéből származik.

Rendkívül sokat lehetne elmondani, én azonban csak röviden, Baedeker-szerűleg közlöm az alábbiakban az érdekesebbeket.

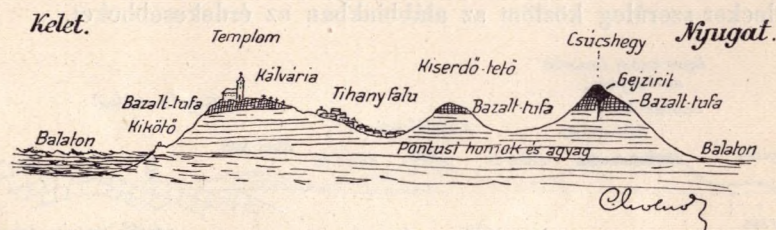
A félsziget földrajza és geológiai multja.¹

A tihanyi félsziget pontusi homokból és agyagból van felépítve, a melyet bazalt-tufa és gejzirit takar. Ez a kemény takaró védelmezte meg a laza homokot és agyagot az elpusztulástól. A pontusi kor közvetlenül az ember megjelenését előzte meg a Földön. Utána jött egy csúnya sivatag-korszak hazánkban, a melyet pliocén-korszaknak nevezünk. Ebben az időben törtek ki a bazaltok (Badacsony, Szt.-György, Csobáncz, Somlyó stb.), azután jött a diluvium, a mikor a miskolci barlangokban, a hunyadmegyei Csoklovinai barlangban stb. már élt a barlanglakó ember s hegyeinket sok hó és jég takarta. Csak ennek elvonulása után fejlődött ki a mai korszak. Hazánkban az utolsó tenger volt a pontusi. Nem volt már egészen sósvízű, hanem olyan elegendő, mint pl. ma a Balti tengerben. Ez a tenger előntve tartotta a Dunántul vidékét körülbelül 200—300 m. magasan a mai tenger színe felett s vastag homokkal és agyaggal takarta be az egész terü-

¹ A földrajzi és geológiai részt felkérés folytán dr. Cholnoky Jenő volt szíves megírni.

letet. Csak a Bakony és a Balatonparti hegység állott ki belőle sziget gyanánt. A pliocén-korszakban leszállott, eltávozott a tenger. Száraz sivatag foglalta el a helyét, a melyen akadálytalanul dolgozott a szél s elhordta a homokot és agyagot. A Balaton vidékén valami 100—200 méter vastag réteget fújt le s a homok csak ott maradt meg, ahol valami védelmezte. A bazalt-láva ömlések kitünő védelmezők voltak. Ezért maradtak meg mint tanúhegyek a Badacsony és szomszédos hegyei. A Badacsonynak csak a teteje bazalt, az alja homok.

Ilyen Tihany felépítése is. Azon a keskeny nyakon, amely a félszigetet a zalai partokhoz köti, régi, kemény kőzetek bukkannak elő, a melyeket valamikor a pontusi tenger hullámai letaroltak. Itt sohasem volt Balaton, hanem ellenkezőleg magasan fel volt itt is halmozva a homok és agyag, de mivel nem védelmezte semmi, elvitte a szél a sivatagkorszakban. A félszigeten sárvulkánok, tökéletlenül kifejlődött kisebb vulkánok működtek, de ezekből nem jött ki láva, hanem csak sár s a mélyen fekvő régi rétegeknek a törmeléke. Ez aztán megkeményedve adja azt a kemény, sötétszínű, kavicsszemekkel tarkázott kőzetet, ami a kolostor körül a domb tetején van. Alul

mindenütt a pontusi homok és agyag fehérlik ki, ebből kerülnek ki a Congeria, Cardium stb. kagylók, meg csigák. A Congeria kis tenyér-nagyságú kagyló, éles, kemény háromszög alakú sarka van. Ha hullámok játszanak vele, kecskeköröm alakú kis darabbá kopik. Ezt árulják a tihanyi gyerekek kecskeköröm gyanánt. A Cardium gerezdes héját „asszonykötő” néven kínálják.

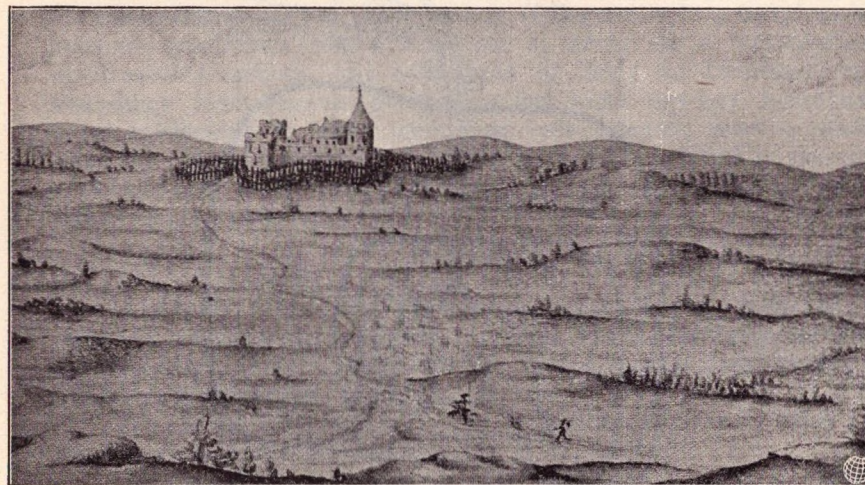
A sárvulkánok kitérését 110 gejzir vagy szökő melegforrás követte vagy talán már velük együtt működtek. A gejzirok lerakódása sok kovát tartalmazó mész. Opálszerű, kékes fényben ragyogó, üveg-nemű anyag keményíti össze a különben laza travertint s ezért maradtak meg a gejzirok kúpjai. Különösen szépen lehet őket látni a félsziget déli magaslatain, az u. n. Hálóeresztő meg a Szarkádi hegy táján. A kolostor elől látni lehet a félsziget nyugati oldalán emelkedő Csúcs-hegyet. Az is gejzirkúp a bazalt-tufa-takaró tetején. A félsziget közepén emelkedő Kiserdő-tetőt csak bazalt-tufa védelmezi. A kolostortól délre fekvő Nyársas-hegy és Akasztó-domb szintén szép gejzirkúpokkal vannak tarkázva. A félszigeten két nagy mélyedés van, a Belső-tó és a Külső-tó. Mindkettő olyan hely, amelyen a homokot nem védelmezte meg a bazalt-tufa vagy a gejzirit s azért a szél elhordta a homokot. De lehet, hogy besülyedések. Semmi esetre sem kráterek, mert mindkettőnek az oldala és fenéke tengeri homokból és

agyagból van. A Külső-tavat lecsapolták, a Belső-tó még megvan, gyakran kiszárad.

Szépek a félsziget körül ma képződő kavics-turzások, amelyeket a tó hullámai építenek, különösen a révnél, ahol a turzások lagunát kerítenek be.

A kilátás.

A hajón való megérkezéskor a mólóról elragadó a kilátás a vegyes erdővel borított meredek hegyoldalra, a melynek koronája a monostor és a templom, Füred felé tekintve pedig a háttérben levő kettős hegyláncz a Quarnero vagy a dalmát part bármely részével versenyez.

Tihanyvár madártávlati képe 1687-ből.

Fent a félsziget egyes csúcsairól, mindenünnen más-más szebb-nél szebb körképben gyönyörködhetünk.

Tihany elnevezése.

Néhai tudós Horvát István szerint Tihany nevét Tycho szenttől nyerte, ki Theodosius császár idejében (379—395) Cyprus szigetén püspök volt, mások egy tihanyi birtokostól származtatják. A Névtelen jegyző írja: Vasvár bevétele után négy vezér a Bolotun folyó partján lovagolva Thyonhoz jutának és azt meghódítván Beszprem várába vonultak.¹

Fekete Zsigmond szerint Tihany tulajdonnév, mely már a régi zsidók idejében volt használatban (tyhon annyit jelent, mint csendes vagy nyugodt.)

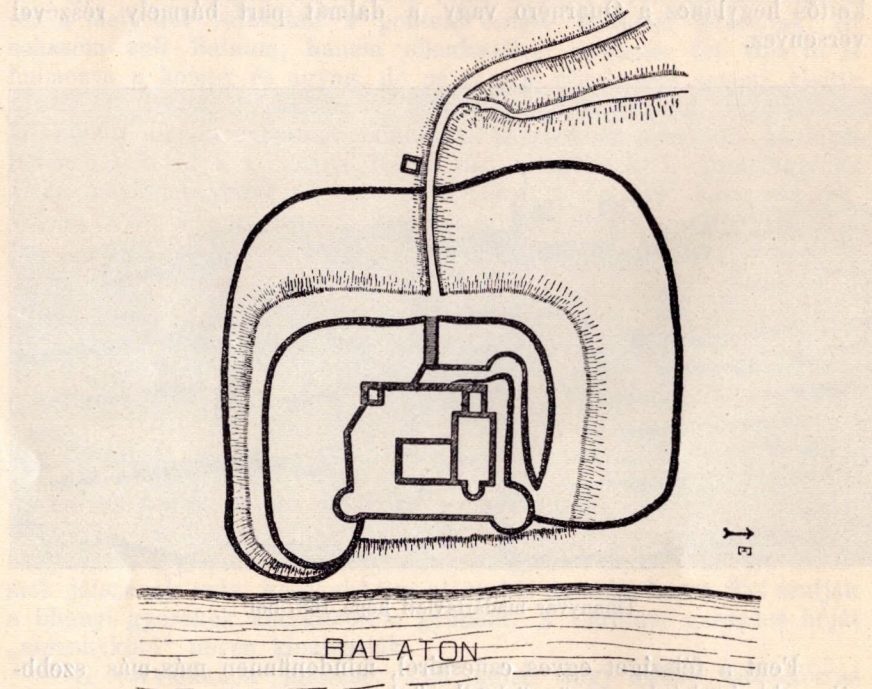
¹ Békefi Remig Bal. tud. kut. III-ik kötet I. r. III. szakasz 4. lap.

A félsziget.

A félszigetet Galerius római császár a IV. században egy széles csatornával egész szigetté tette. Ezen csatornán — melynek helye ma is látszik — csapóhid vezetett keresztül, mely hid 1715-ig volt használatban.

A rómaiak által épített hatszögletű őrtorony (burgus) maradványa a Csúcshegyen most is látható.¹

Az Óvárhegyen ősrégi kettős nagy földvár helyét találjuk, melyet praehistorikus népek után kelták, avarok, szlávok laktak, két avar

Tihanyvár alaprajza 1667-ből.

gyűrű a temető mellett is látható. Úgy az Óvárhegyen, mint a kis erdőn neolitikus hamuval telt urnákra, szerszámokra stb. akadtak²

A honfoglaláskor Tihany, Thyon (mezőváros) az apáti templomrom mellett volt, az apátsági alapító levélben is említés van téve, hogy Tihanytól $\frac{1}{2}$ órányira a hegytetőn építtessék fel a monostor.

A tatárjárás alatt a félsziget nem sokat szenvedett. Ez időből maradt feljegyzés a régi Thyont Apáti³ községnek nevezi. Az 1267.

¹ Jalsovits Alfréd, Tihanyi apáts. tört. 113. old.

² Pannonhalmi apáts. tört. X. k. 473. old.

³ U. az 136. és 476. old.

évi pápai bulla a félsziget még egy falujáról, Ujlakról tesz említést, melynek templom-romja ma is áll a révház mellett.¹

A félszigeten régen nagy tölgyerdő volt, ebben írta Csokonai Vitéz Mihály Lillája utáni keservében „Oh Tihanynak riadó leánya“ című szép költeményét. Berzsenyi Dániel is szeretettel tartózkodott itt.

Tihany vára.

Tihany váráról legelsőbb Kelemen pápa tesz említést² 1267-ben kelt bullájában. Hogy mikor és ki építette, arról semmi írás nincs, bizonyára a tatárjárás után IV. Béla alatt létesült a régi római vár helyén, ott a hol most a kolostor és a község áll.

Az 1667. évi állapotot feltüntető madártávlati kép és alaprajzból³ következtethető, hogy a belső várban (fellegvár) volt a templom és az emeletes quadratura, míg a külső vár az őrség és a mesteremberek elhelyezésére szolgált. Alig képzelhető el, hogy az Óvárhegy és a Csúcshegy legmagasabb pontján ne lett volna egy-egy hozzátartozó külső erődítmény. A várat, mely igen erős lehetett, mert a törökök soha sem tudták bevenni, I. Leopold parancsára a XVIII-ik században védképtelenné tették⁴ és csodálatos, hogy alig egy század múltán már semmi nyoma nincs.

Az apátság.

A tihanyi apátságot I. András uralkodása elején, 1055-ben alapította a Benedekrend szerzetesei számára, Szt. Anján tiszteletére abból az alkalomból, hogy a magyarok III. Henrik császár hadát Pozsonynál 1052-ben tönkretették.⁵

Az alapító levél Magyarország legrégebb, tehát a legelső nyelv emléket tartalmazza (58 magyar szó, 9 ősi képző).⁶

Az alapításkor a rendtagok egy része a tudományra oktatta a nemzetet, különösen a főurakat és azok gyermekeit, a másik része az eke szarvát fogta, a vadonokat viruló térségekké, a posványokat használható legelőkké, szántóföldekké tette, a népet mesterségre tanította stb. Ebben az időben őseink rendkívül tudatlanok voltak, ezért a szerzetes szomszédság nagyon üdvös hatást gyakorolt rájuk, nyers életmódjukat példaadással szelidebbé tette. Az apátságnak abban az időben birtokai voltak: Zala, Veszprém, Somogy, Tolna, Fejér, Solt és Pest vármegyékben, de a későbbi időben ezek legnagyobb részét elvesztette. Az alapítás utáni 150 évből csupán három oklevél maradt meg, ezek szerint az első apát Lázár (1055) volt, utána (1091) Péter következett.

¹ U. az 133. old.

² Pannonhalmi apáts. tört. X. kötet 479. old.

³ A két ábra eredetije a karlsruhei nagyhercegségi levéltárban van, magyarórázó szöveg nélkül.

⁴ Jalsovits A., Tihanyi apátság tört. 1889. év 114. old.

⁵ Fejér codex diplom. I. 288.

⁶ Pannonhalmi Sz. Benedek tört. X-ik kötet 16. old.

Az apátsághoz tartozott az Uruzkő (Oroszkő, Üreskő)-nek nevezett kápolna is, melyről Kelemen pápa, 1267-ben kelt adomány-leveleiben tesz említést.¹ Zsigmond király 1417-ben az apátságot pallos joggal ruházta fel, mely szerint a gonosztevőket megfogathatta, elítélte és kivégeztethette.²

1480-ban világi nemes állott a monostor élén, de már 1486-ban Albert apát vette birtokába, ki később világi ruhát vett fel és hadat szervezve, a szomszéd birtokokat elpusztította, mire Kinizsi Pál csapataival meglepte, elfogta és elevenen elégettette.³

A mohácsi vész idején Tandalló János volt az apát, kit Ferdinánd király, mert Zápolya Jánoshoz pártolt, hűtlenség czimén hivata-

Az ujlaki templom romja.

lától megfosztott.⁴ Ezután Tihanyban legtöbbször a várkapitány parancsolt, kinek önkényeskedése folytán a rendtagok szétszéledtek. 1701-ben az altenburgi apát 10.000 rénes forintot fizetett Aradvár megerősítésére, a miért I. Lipót az apátságot osztrák benczések kezére juttatta,⁵ ez által a monostorban a katonák helyét ismét szerzetesek foglalták el.⁶

1716-ban a pannonhalmi főapát 20.000 rajnai forintért vissza-

¹ Pannonhalmi apátság tört. X. köt. 133. old.

² X. köt. 143. old.

³ X. köt. 64., 65. old.

⁴ X. köt. 73. lap.

⁵ X. köt. 100. lap.

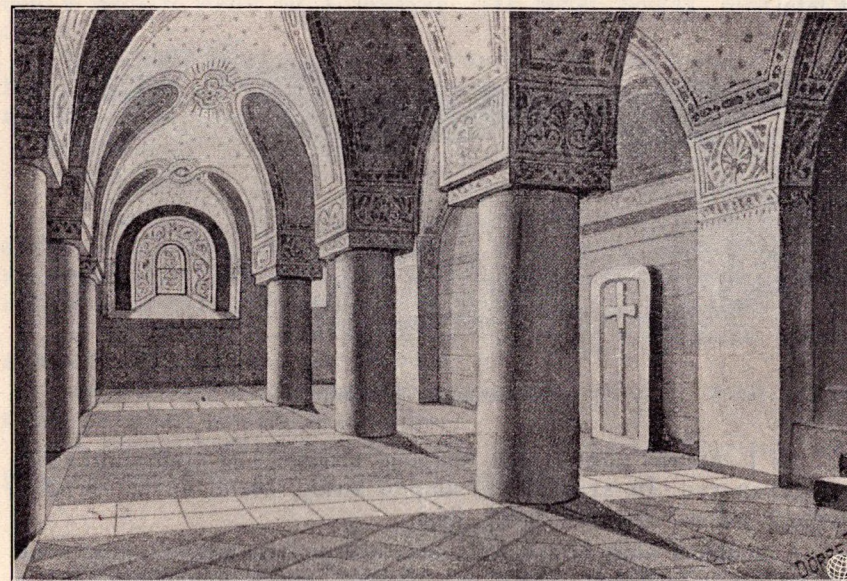
⁶ X. köt. 117. lap.

váltotta az altenburgiaktól, azóta a benczések birtokában van. Végleg 1802-ben állíttatott vissza, de régi birtokai nagy része örökre elveszett.

A monostori plébánia anyakönyve 1685-ben kezdődött, Baranyai János plébános magyarul vezette.¹

Könyv és okmánytára gazdag régi iratokban és hites levelekben, — melyek régészeti és nyelvtudományi szempontból rendkívül becsesek, — pedig a reformatió idejében igen sok értékes okmány elveszett.

A többek között rendkívül érdekes Ibrahim endrédi (Somogy vm.) török pasának Pyski István tihanyi várkapitányhoz intézett magyar szövegű „27-a Marty 1585“ ben kelt levele, melyben Pyskit gyalazza és gyávasággal vádolja.²

A tihanyi atemplom I. András siremlékével.

A jelenlegi apát Halbik Cziprián, született 1840-ben Dákán. Tanulmányait Pápán és Pannonhalmán végezte. Győrben tanár, Komáromban igazgató, azután Pannonhalmán könyvtárnok és történetíró volt, majd főmonostori perjel, kormányzó perjel, 1894ben pedig tihanyi apát lett.

A templom.

A jelenlegi, két karcsú tornyú templomot Krassói Vilibáld apát építteté (1720—1740); Lécs Ágost apát csak befejezte, mégis saját monogramját tétette reá. Felszenteltetett Szt. Anján tiszteletére

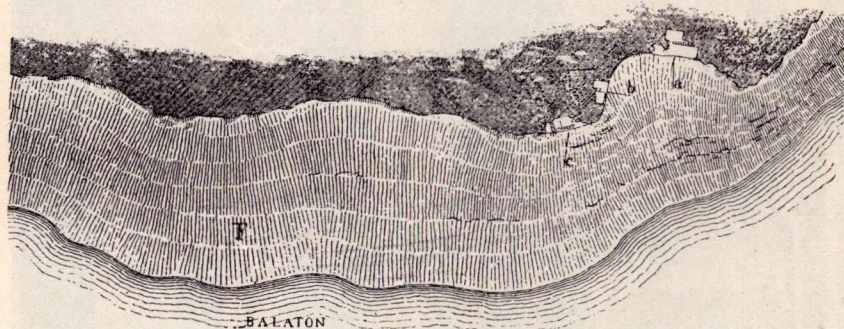
¹ Jalsovits A., Tihanyi apáts. tört. 74. lap.

² U. az 106. lap.

1778-ban.¹ A főoltárkép Szent Aniót ábrázolja (a kép kicsavart lábú angyalaival gyenge dilettáns munka). Nem tudni, hogy a festő a kép háttérében a várat és templomot miért tüntette fel külön-külön, mivel annak idején a jelenlegi templom a még létező várban volt.

A hét oltár közül a művészi faragványokkal ellátott ötöt a Benedek-rend szerzetesei készítették.

A templom festése Lotz mester művészi munkáját dicséri.² A képek a következők: Szent háromság, Assuntio, Apostolok, a heveder ív alatt Agnus, a szanktuariumban az Egyházatyák és az Evangélisták csoportja, a kettős kórus fölött a Hit, Remény, Szeretet és az egyházi zenét szimbolizáló kép. Kár, hogy ez utóbbit nem lehet jól látni.

A remetebarlangok helyzetrajza.

Az I. András által épített templom maradéka az oltár alatti katakombákban van. Itt nyugszik az alapító király, Dávid fiával. Sirjukat egyszerű pалlost ábrázoló emlék jelzi.

A templom alatt sírbolt van, mely már annyira megtelt, hogy csak egy sírhely áll üresen, ezért egy évtized óta a konvent-tagokat a temetőbe temetik.

A sekrestyében a Jézus-társaság alapítójának, Loyola Szt. Ignác-nak természet utáni viaszképeről vett gipsz másolata, továbbá Mária Terézia saját hímzésű oltárterítői láthatók.

A község.

A monostortól délre és nyugatra a lejtős oldalon legyezőszerűleg fekszik az aszófői körjegyzőséghez tartozó régen mezőváros, most kis község. Színmagyar lakosainak száma 806, ezek közül róm. kath. 713, református 90 és zsidó 3. Foglalkozásuk földmívelés és halászat. Az uradalmi nagyvendéglő az aszófői út mellett, szemben a református

¹ Jalsovits A., Tihanyi apáts. tört. 73. lap.

² Kritikai méltatás, Jalsovits A., Tihanyi apáts. tört. 110. lapján.

templomhoz tartozó haranglábbal a község szélén van. Ezenkívül van még két bormérés és a nyári idényben a kikötő mellett egy kis vendéglő, hol a kirándulók jó ellátást nyerhetnek.

A víz.

A Balaton vize, mely mondhatni inkább ásványvíz mint eső- vagy folyóvíz és sókban igen gazdag, a partok mellett seholsem oly tiszta mint Tihanynál, ez onnan van, mert a hullámozás folytán a víz minduntalan kicserélődik, ezért szagtalan és friss. A községben nincsen is kút, mert a lakosság ósidőtől fogva a Balaton vizét iszszá. Sajátságos szokás, hogy a házi szükséglethez a vizet kizárólag nők nyitott edényben, a fejükön viszik fel a mintegy 100 méter magas, elég meredek úton.

A kikötőtől a part mellett ¼ órányira van északnyugati irányban a K. Nagy Dezső által foglalt „Ciprián“-forrás. Hideg, rendkívül tiszta vize kár, hogy olyan nagyon lágy.

Utak.

A kikötőtől, közvetlen a váróterem mellől vezet fel az út a községbe, mely a hegy mintegy harmadán kétirányúvá lesz s a baloldali meredekebb út a templomhoz, a jobboldali enyhébb és jobban gondozott út a visszhanghoz vezet.

A másik inkább kocsit, sokkal lankásabb, a szélkerék mellett a község déli, mélyebb részére vezet fel.

Az Aszófő-Tihanyi állomásról gondozott megyei út vezet a községbe és onnan tovább, le a révbe.

A remete barlangokhoz nem vezet út; a Balaton-Szövetség már programjába vette az ide vezető út építését.

A visszhang.

Tihanynak országos híressége az echó, a visszhang, mely sajnos, mind inkább veszít erejéből, tisztaságából. E hanghanyatlás okát sokan az úgynevezett visszhang-rontó (Hevessy) villa építésének tulajdonítják, pedig az a templom körüli erdősitésből származik.

Sajátságos körülmény, hogy leginkább az erős férfihang adódik legtisztábban vissza, de van rá eset, a mikor a vékony női hang jobban érvényesül.

A visszhang csak szélcsendes időben hallható, a legjobban naplemente utáni órákban élvezhető.

A remetebarlang.¹

Az Óvárhegy északnyugati oldalán találjuk a remete-lakásoknak nevezett barlangokat, a melyekben 1211. évi oklevél szerint Szt. Miklós egyháza állott és legtöbbször Uroz-kő, Üreskő név alatt van róla

¹ Pannonhalmi apáts. tört. X. kötet 476. old.

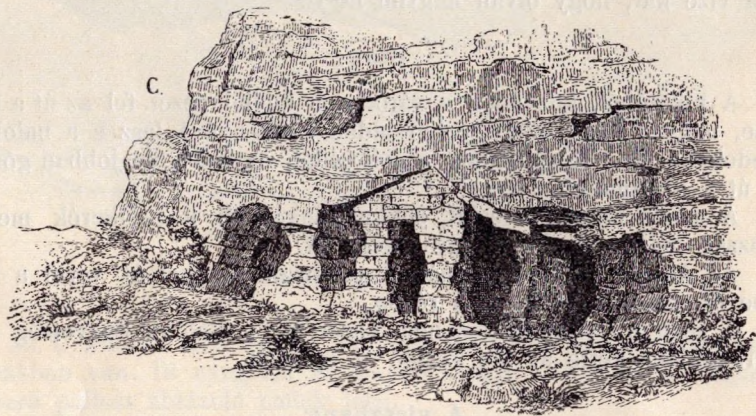
említés téve. A remetelakáshoz 3 barlangot számítunk, ezek a következők:

Az A. barlang (nyugatról az első) egy nagyobb és két kisebb kápolnából állott.

A B. kettős barlang az előbbtől mintegy 60 lépésnyire keletre van, lőréssel ellátott 2 ablakkal és két fülkével bír.

A C. barlang az előbbtől lejjebb van és hármasszobából áll, ez bizonyára lakásul szolgált.

Sajátságos, hogy a remetelakokban sehol tűzhely nincs, tehát nem főztek és nem fűtöttek az itt lakók. E három barlang mellett van még egy negyedik, melyet a törmelék csaknem teljesen betemetett, továbbá mintegy 4—500 méterre keletre két nagyobb barlang, ezeket a nép *leánylakásnak* nevezi, ez utóbbi kettő valószínűleg későbbi feltárás és nem tartozott a remetelakásokhoz. Hogy meddig laktak a Benczések a barlangban, nem tudható, mert a XV. században és azután sehol nincs említés téve.

A tihanyi remetebarlang (C).

A kikötő.

A kikötőt Kvassay Jenő miniszteri tanácsos kezdeményezésére a földmivélségi minisztérium engedélye alapján, az országos vízepítési igazgatóság építtette. Az összes terveket készítette és az építkezést házi kezelésben végrehajtotta Káli Nagy Dezső kir. főmérnök. Az állomás épülete a várótermen és kettős folyosón kívül egy irodát, ruhatárat és mellékhelyiséget foglal magában. A váróterem modern berendezésével és a kecskeköröm regéjére vonatkozó 3 freskóval megkapó. A másik épület a kikötő-őr lakása, földszinten szertár- és raktárral. A telep villanyvilágítással és vízvezetékekkel van felszerelve, sőt jégveremmel is el van látva.

A móló 300 méter hosszú, az egész építkezés 130,000 koronába került. A Balaton ez első állami kikötőjében a főszezon idején naponként 10-szer köt ki személyszállító hajó.

